

ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ ПІД ЧАС ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ: ДОСВІД ХОРВАТІЇ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Шопіна Ірина Миколаївна

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри адміністративно-правових дисциплін
Львівського державного університету внутрішніх справ
м. Львів, Україна*

Будь-які бойові дії мають своїми наслідками спричинення шкоди цивільному населенню цивільному населенню та цивільній інфраструктурі. Така шкода може мати фізичний, психологічний або матеріальний характер та тягнути за собою юридичну відповідальність осіб, які порушили норми національного законодавства або міжнародного гуманітарного права.

Фахівці у сфері міжнародного гуманітарного права виокремлюють як ознаку складу воєнних злочинів вчинення дій, що вважаються серйозними порушеннями норм міжнародного гуманітарного права. Діяння повинне становити грубе порушення норм міжнародного гуманітарного права, а саме: Женевських конвенцій 1949 р., Додаткових протоколів до них 1977 р., Гаазьких конвенцій 1899 р. та 1907 р., Гаазької конвенції 1954 р., Протоколу про захист культурних цінностей під час військових конфліктів 1954 р., Конвенції про заборону військового або будь-якого іншого ворожого використання засобів впливу на природне середовище 1976 р. та ряду інших документів в сфері міжнародного гуманітарного права, а також грубі порушення звичаєвих норм міжнародного гуманітарного права. На даний час існує близько сотні окремих складів злочинів, які вважаються воєнними. Такі дії завжди пов'язані зі збройним конфліктом, і, як правило вчиняються комбатантами або особами, які можуть віддавати їм накази¹.

Збройні Сили України та інші військові формування укомплектовані переважно особовим складом, який відрізняється високим рівнем правосвідомості та гуманізму, і з глибокою повагою ставиться до норм міжнародного гуманітарного права. Разом з тим процес ведення бойових дій пов'язаний з наявністю великої кількості ризиків для життя і здоров'я як цивільних осіб, так і військовослужбовців.

---

¹ Репецький В. М., Лисик В. М. (2009). Поняття та ознаки воєнних злочинів. *Альманах міжнародного права*, 1, 120–125.

Кількість супутніх втрат залежить від вибору зброї для знищення цілей противника. Так, значні відмінності існують під час використання високоточних та звичайних озброєнь: точність ураження у першому випадку може вимірюватися метрами, у другому – кілометрами.

Рішення під час ведення бойових дій часто приймаються в умовах недостатності інформації та в умовах дефіциту часу. Однак від оперативної відданих та успішно виконаних бойових наказів залежить нині майбутнє нашої держави. Але з іншої сторони обрання найбільш оптимального варіанту застосування зброї зменшує ризики нанесення шкоди цивільному населенню та інфраструктурі.

Правоохоронні органи України у співробітництві з міжнародними організаціями активно здійснюють нині збирання доказів щодо злочинів, вчинених військовослужбовцями РФ. Так, Офіс Генерального прокурора разом з українськими та міжнародними партнерами здійснює документування воєнних злочинів та злочинів проти людяності, вчинених російською армією в Україні. Передбачається, що ця інформація буде використана для притягнення до відповідальності осіб, винних в найтяжчих міжнародних злочинах, як в українських судах, так і в у Міжнародному кримінальному суді в Гаазі та в спеціальному трибуналі після його створення².

«У повноцінній відповідальності росії має бути три елементи. Перший – це національне правосуддя України, яке забезпечить відповідальність основної маси російських вбивць і терористів. Другий – це Міжнародний кримінальний суд, здатний притягти до відповідальності російських воєнних злочинців різного рівні в межах своєї юрисдикції. Третій – обов'язковий – елемент – це спецтрибунал для окремих лідерів. На ньому будуть притягнуті до відповідальності винні у первинному злочині агресії, який уможливило всі інші злочини», – заявив на Бучанському саміті «Faces of Justice», присвяченому обговоренню механізмів притягнення до відповідальності держави-агресора, Президент України Володимир Зеленський³. Ідею щодо створення спеціального міжнародного трибуналу для судового переслідування осіб, винних у серйозних порушеннях норм міжнародного гуманітарного права на території України, поділяє багато представників міжнародної спільноти.

Однак слід пам'ятати, що держава-агресор в притаманній їй передбачливістю і активністю також збирає факти спричинення шкоди цивільному населенню на окупованих територіях України. Так, Слідчий

² Офіс Генерального прокурора України. <https://warcrimes.gov.ua/>

³ Зеленський: У повноцінній відповідальності росії має бути три елементи. <https://www.ukrinform.ua/rubric-ato/3690100-zelenskij-u-povnocinnij-vidpovidalnosti-rosii-mae-butii-tri-elementi.html>

комітет Росії 14 березня 2023 року заявив, що військовослужбовці Збройних Сил України та інших українських військових формувань застосували тактичний ракетний комплекс «Точка-У» з касетним зарядом під час обстрілу об'єктів цивільної інфраструктури у місті Донецьку в районі вулиць Університетської та Артема. В результаті не менше 23 мирних жителів, які не беруть участі у збройному конфлікті, у тому числі діти, загинули, і не менше 18 отримали поранення різного ступеня тяжкості. Як повідомляє держава-агресор, за цим фактом порушено кримінальну справу за ознаками злочину, передбаченого ч. 1 ст. 356 КК РФ (жорстоке поводження з цивільним населенням; застосування у збройному конфлікті коштів та методів, заборонених міжнародним договором Російської Федерації). Як цинічно вказує Слідчий Комітет Російської Федерації, українські націоналісти, з мотивів ненависті та ворожнечі, пов'язані з виходом Донецької Народної Республіки зі складу України та проголошенням самостійної суверенної держави, виконуючи злочинні накази вищого керівництва, вкотре порушили положення Загальної декларації прав людини, ухваленої Генеральною Асамблеєю ООН, Конвенції про захист цивільного населення під час війни та додаткові протоколи до неї, Конвенції (IV) про закони та звичаї сухопутної війни. У рамках кримінальної справи встановлюються українські військовослужбовці, які надали наказ про застосування проти мирного населення ракетного озброєння⁴.

Схожі новини держави-агресора є звичними і не викликають якихось емоційних реакцій в Україні. Об'єктивність слідчих СК РФ викликає сумніви, правові наслідки порушення кримінальної справи по відношенню до військовослужбовців ЗСУ вбачаються нікчемними. Ми віримо у нашу перемогу і підтримуємо морально, емоційно і матеріально Збройні Сили України. Але спробуємо відповісти на питання: чи достатньо захищені наші військові від кримінальної відповідальності за свою самовіддану боротьбу з ворогом? Для цього згадаємо досвід Хорватії.

Під час війни Хорватії за незалежність 1991–1995 рр. загинуло більш ніж 21 тис. осіб: 13 583 с хорватської сторони і 8 039 с сербської. Руйнування охопили 54% території держави, 26% хорватських земель були окуповані⁵. При цьому жоден хорватський солдат не увійшов на

---

⁴ Возбуждено уголовное дело по факту гибели жителей ДНР в результате применения украинскими националистами ракеты «Точка-У». <https://sledcom.ru/news/item/1664027/>

⁵ Ratne štete, izdatci za branitelje, žrtve i stradalnike rata u Republici Hrvatskoj Revija za socijalnu politiku, Svezak 8, Br. 2(2001). Perković. <https://www.revija-socijalna-politika.com/>

територію Сербії. Станом на 1991 рік 550 тис. громадян Хорватії стали переміщеними особами, а 150 тис. набули статусу біженців за кордоном⁶.

Після перемоги Хорватії у визвольній війні було створено Міжнародний трибунал для судового переслідування осіб, відповідальних за серйозні порушення міжнародного гуманітарного права, здійснені на території колишньої Югославії з 1991 року. Цей орган був створений Радою Безпеки ООН 25 травня 1993 року на основі резолюції № 827 Ради Безпеки ООН. Цей трибунал, який функціонував 24 роки, мав мандат Ради Безпеки ООН, що відрізняло його від міжнародних судів, правовими підставами набуття помножень якими є міжнародні договори.

Міжнародний трибунал, відповідно до ст.3 його Статуту, був уповноважений здійснювати у тому числі судове переслідування осіб, які порушують закони та звичаї війни. Такі порушення включали: а) застосування отруйних речовин або інших видів зброї, призначених для заподіяння зайвих страждань; б) безглузде руйнування міст, селищ чи сіл або руйнування, не виправдане військовою необхідністю; с) напад на незахищені міста, села, житла або будівлі або їх обстріл із застосуванням будь-яких коштів; d) захоплення, руйнування або умисне ушкодження культових, благодійних, навчальних, художніх та наукових установ, історичних пам'яток та художніх та наукових творів; е) розграбування суспільної чи приватної власності. При цьому у Статуті визначалося, що наведений вище перелік не є вичерпним. До компетенції Міжнародного трибуналу входило також судове переслідування за вчинення низки інших злочинів⁷.

Після створення Міжнародного трибуналу за активної підтримки Російської Федерації почала формуватися міжнародна позиція, відповідно до якої до юридичної відповідальності мають бути притягнуті представники всіх воюючих сторін. Така позиція була підтримана державами, що входять до Ради Безпеки ООН, і до юридичної відповідальності було притягнуто 38 військовослужбовців та посадових осіб Хорватії. Так, головнокомандувача Армії Хорватії Мілівоя Петковича було засуджено до 20 років позбавлення волі, його наступника на посаді Берислава Пушича – до 10 років позбавлення волі, командира спецназу армії Хорватії Анто Фурунджия – до 10 років позбавлення волі, генерал Сухопутних військ Хорватії, член Хорватської ради оборони Слободан Праляк був засуджений до 20 років позбавлення волі і скоїв самогубство у 2017 році після невдалої

⁶ Home again, 10 years after Croatia's Operation Storm. UNHCR. 5. kolovoza 2005. Pristupljeno 2. listopada 2009. <https://www.unhcr.org/42f38b084.html>

⁷ Statute of the Tribunal. <https://www.icty.org/en/documents/statute-tribunal>

апеляції. Начальник Генерального штаба армії Хорватії Янко Бобетко помер до прийняття рішення про екстрадицію⁸.

Враховуючи, що історія визвольної боротьби хорватського народу має багато спільного з історією України, беручи до уваги наміри міжнародної спільноти створити спеціальний Міжнародний трибунал для притягнення до відповідальності за вчинення на території України воєнних злочинів та злочинів проти людяності, з урахуванням більших масштабів спричинення шкоди населенню України внаслідок бойових дій, можна спрогнозувати, що міжнародна практика піде шляхом рівності та пропорційності, тобто буде здійснено притягнення до відповідальності всіх осіб, у діях яких вбачаються ознаки воєнних злочинів і злочинів проти людяності, у тому числі й українських військовослужбовців. Нагадаємо, що Хорватія погодилася на такий крок, коли це стало умовою прийняття її до складу Європейського Союзу.

Отже, нині постає з усією гостротою питання щодо правового захисту військовослужбовців, у першу чергу – командирів, керівників органів військового управління, які віддають накази про застосування сили. Як свідчить досвід США, здійснення цього складного завдання цілком можливо у межах нового для нашої правової реальності напрямку – операційного права.

Фахівці у галузі операційного права беруть участь при плануванні та прийнятті рішень військовим командуванням, виборі цілей та засобів ураження, опрацювання варіантів виконання бойових завдань, операцій з метою мінімізації супутніх втрат.

Участь операційного юриста в процесах планування бойових дій та його резолюція на бойових документах управління унеможливає у майбутньому висунення обвинувачень командирам щодо скоєння воєнних злочинів чи злочинів проти людяності.

У теперішній час ведеться робота із запровадження нової військово-облікової спеціальності «операційне право», представниками якої мають бути укомплектовані штаби всіх рівнів.

---

⁸ Cases. <https://www.icty.org/en/cases>